

Skalička, Vladimír

Modalita a jazyková různost

In: *Otázky slovanské syntaxe. III, Sborník symposia "Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích"*, Brno 27.-30. září 1971. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 99-101

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120834>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MODALITA A JAZYKOVÁ RŮZNOST

Modalita je oblast jazykových významů, které nějakým způsobem se připojují ke sdělení. Tak se sdělení stává dvoudílným a vedle obsahu sdělení je tu buď posouzení míry platnosti sdělení (modalita objektivní), nebo zaujetí stanoviska (m. subjektivní). V různých partiích modality se více uplatňuje ta nebo druhá složka. Absolutně platná hranice modality v přirozeném jazyce není. Ta může platit jen v jazyce jednotlivém.

Jednotlivé jazyky ustavují pro partie modality (stejně jako pro čas, místo atd.) tzv. instituce, tj. soubory morfémů, slov, vět a jiných jednotek jazykových, které jsou od jiných takových souborů odlišeny obsahovou a výrazovou hranicí. Takovou institucí jsou např. časy, pády, mody, rody, osobní zájmena atd. Instituce jsou syndromy, tj. obsahují vedle svého základního významu, daného příslušností k některé významové oblasti, také složky další, dané příslušností k jiné oblasti. Instituce, o které při modalitě jde, jsou asi tyto: slovesné mody, modální slovesa, modální partikule, modální adverbia (modalitní složka je dominantní), dále časy, nominálně verbální tvary, tj. infinitivy, participia atd., modifikační sufixy (modalitní složka je recesivní).

Modalita základní je v gramatických módech slovesných. V jednotlivých jazycích jsou mody velmi různorodé, ale není tu snad naprostá zvěle a nekoněčná pestrost, jak by se někdo mohl domnívat. Základní mody, které se vcelku opakují, jsou čtyři, tj. dva vyjadřující modalitu objektivní, indikativ a kondicionál, a dva vyjadřující modalitu subjektivní, imperativ a optativ (zvaný jindy konjunktiv, subjunktiv aj.). Jednotlivé jazyky se liší buď tím, že je některé z tohoto souboru dělí popř. spojují s druhým, nebo že některý z nich je nahrazen nějakým jiným tvarem, či naopak že je přidán nový modus.

Čeština nemá optativ. Archaismem je druhý imperativ (*dejž*). — Latina má dva imperativy (*pete, petitō*), optativ a kondicionál splývá v tzv. konjunktivu. — Rečtina má 2 optativy („optativ“ a „konjunktiv“), s nimiž splýnul kondicionál. — V maďarštině splýnul imperativ s optativem (*várjak, várj ... „ať čekám, čekej ...“*). — Ve finštině chybí optativ, zato je dvojí imperativ a zvláštní, málo užívaný způsob potenciál (*tullen „snad přicházím“* nebo „snad přijdu“).

Modalita partikulí stojí gramatickým modům nejbliže. Dotvořuje modální ráz slovesa a tak se stává základem pro modalitu výpovědi a věty. Někdy nahrazuje vůbec modus optativ (čes. *ať, kéž*). Často vyjadřuje modalitu tázací (čes. *zda*, pol. *czy*, fin. *-ko, -kö*) a je přitom doplňována tázacími zájmeny, tázacími konstrukcemi slovoslednými (*Byl Karel tam?*) a tázací intonací.

Modalita modů a modálních partikulí vede nás k otázce souvislosti modality slovesa a modalit výpovědi (a věty). Modalita věty jasně souvisí s modalitou slovesa. Zhruba řečeno: co platí o slovese, platí i o větě. Přitom však zdaleka

tu není vztah přesného partnerství, one-to-one. V mnoha jednotlivostech si neodpovídají.

Je to něco podobného jako vztahy pádů a syntaktických funkcí. Jednotlivé pády odpovídají jednotlivým syntaktickým funkcím, avšak nikoli one-to-one, nýbrž nesouměrně. Nominativ je sice pádem podmětu, ale jen ve většině případů, jindy odpovídá jiným syntaktickým funkcím. Něco podobného je i u modů.

Přehlédneme-li modalitu modů a modálních partikulí s modalitou věty (výpovědi), vidíme, že si mody a partikule do jisté míry odpovídají s modalitou větnou. Uvádíme běžné dělení větné modality.

věta	modus a partikule
modalita oznamovací	indikativ
modalita tázací	partikule, intonace, slovosled
modalita rozkazovací	imperativ
modalita práci	optativ n. partikule
(prázdné místo)	kondicionál

Vidíme, že obě modalita si do značné míry odpovídají. Domníváme se, že můžeme vyplnit prázdné místo. Modus kondicionál odpovídá totiž zcela jiné modalitě věty než modus indikativ. Hlavní věta podmíněného souvětí (dříve se říkalo „závětí“) vypovídá něco zcela jiného o skutečnosti (ať jde o periodu reálnou či ireálnou) než obyčejná věta oznamovací. Modalita závětí je vyjádření závislosti na něčem jiném a jde tedy o něco zcela jiného než u oznamování. Formálně je vyjádřena tato modalita větná buď přítomností kondicionálu, nebo aspoň přítomností podmíněčné věty.

Modální slovesa mají podobnou úlohu jako mody, přičemž ovšem podíl objektivní modality je podstatně silnější než u modu. Proti *chtíti*, *přáti* si je dlouhá řada sloves jako *moci*, *směti*, *museti*, *míti* (povinnost), *uměti*. V některých jazycích, jako v angličtině, jsou modální slovesa i formálně jasně oddělena od druhých, tj. nemají některé časy, infinitiv atd. Hlavní však rozdíl proti modům je v tom, že modální slovesa nevytvářejí novou modalitu věty. Je z toho jasně vidět, že modalitu věty (a také výpovědi) určuje ráz predikace. Modalita věty s modálním slovesem je určena modem tohoto slovesa (*mohu*, *mohl bych*) nebo modální partikulí (*ať mohu*). Stejně mají samostatnou, nevětnou modální slova nesklonná, známá zvláště z ruštiny, jako *nado*, *nužno* atp. Modální adverbia (*snad*, *sotva*) nemají co dělat s predikací, a proto nemají vliv na modalitu věty.

Modalita recesivní je především zamontována do časů. Z časů je, jak známo, nejvíce modální futurum (srov. *To bude asi pravda*). Vedle toho se někdy může dostat modální složka i minulému času (*kdyby ses byl na to zeptal, měli jsme teď případ jasný*). Ze jmenných tvarů slovesných je nejlépe známa modalita infinitivu, imperativní, deliberativní aj. Někdy jsou modální některá participia (lat. *laudaturus*, *laudandus*). Modální sufixy sloves jsou známy z jazyků aglutinačních. Zde je řada sufixů označujících nejružnější odstíny základního významu slovesa (faktitivnost, iterativnost, intenzivnost, reflexivnost, reciprocitu) a do řady těchto sufixů náleží někdy i sufixy významu modálního (maď. *-hat-* „moci“, tur. *-ama-* „nemoci“ atd.). Zatímco slovesné

tvary jsou doplňkem modů, slovesné sufixy mají podobnou úlohu jako modální slovesa a nepozměňují modálnost věty.

Vcelku je možno říci, že je jasné, co asi modalita je, není však jasné, kde modalita není. Není možno definovat, co je modalita v přirozeném jazyce, a proto rozhodnout, zda např. negace nebo expresivnost může v jazycích vůbec nebo v některém jazyce patřit k modalitě, by se mohlo jedině na základě nějakých popsaných formálních rysů.

